

İMKANSIZI DENEYİMLEMEK: HUSSERL FENOMENOLOJİSİNİN SINIRLARINDA ÖLÜMÜ DÜŞÜNMEK

SümeYra Hatice SANDIKÇI*

ÖZ

Fenomenolojik yöntem, bilince verilmiş şeyleri betimlemek üzerine kuruludur. Bir fenomenin bilince verilmesi bilincin sürekliliği içinde gerçekleşir. Bu nedenle, bilinç akışının kesintiye uğradığı doğum, uyku ve özellikle ölüm gibi durumlar, fenomenolojinin betimleme sınırlarını zorlayan olgular arasında yer alır. Bu makalede, fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl'in ölüm olgusuna yaklaşımı ve onu fenomenolojisi içinde nasıl konumlandığı ele alınmaktadır. Çalışmanın temel sorusu, bilinç akışının sonlandığı ve öznenin doğrudan deneyimleyemediği ölümün, Husserl'in doğrudan deneyime dayalı fenomenolojik yöntemi çerçevesinde nasıl kavramsallaştırıldığıdır. Bunun için ilk olarak birinci bölümde, ölümün birinci şahıs perspektifi ve öznelerarasılık boyutunda sınır fenomen olma gerekçesi Husserl düşüncesi bağlamında izah edilecek, ikinci bölümde ise Husserl'in transandantal egonun ölümsüzlüğü açıklamalarından hareketle ölümü sınır fenomen olmaktan kurtarma çabaları değerlendirilecektir. Çalışma sonucunda Husserl'in ölüme yönelik her iki yaklaşımının da bazı sınırlılıklarla karşılaştığı ortaya koyularak fenomenolojik yöntemin betimleyebileceklerinin sınırlarına işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Husserl, Fenomenoloji, Sınır, Ölüm, Transandantal ego.

EXPERIENCING THE IMPOSSIBLE: CONTEMPLATING DEATH AT THE LIMITS OF HUSSERL'S PHENOMENOLOGY

ABSTRACT

The phenomenological method is based on describing what is given to consciousness in its continuity. Phenomena such as birth, sleep and especially death, where the flow of consciousness is interrupted, are among the phenomena that push the limits of phenomenological description. This article discusses how Edmund Husserl, the founder of phenomenology, approaches the phenomenon of death and how he situates it within his phenomenology. The main question of the study is how death, which terminates the stream of consciousness and which the subject cannot directly experience, is conceptualized within the framework of Husserl's phenomenological method based on direct experience. For this purpose, firstly, in the first part, the grounding of death as a boundary phenomenon in the first person perspective and in the dimension of intersubjectivity will be explained in the context of Husserl's thought, and in the second part, Husserl's effort to save death from being a boundary phenomenon will be evaluated based on his explanations regarding the immortality of the transcendental ego. At the end of the study, it will be pointed out that both of Husserl's approaches to death encounter some limitations and the limits of what the phenomenological method can describe will be emphasized.

Keywords: Husserl, Phenomenology, Limit, Death, Transcendental ego.

* Arş. Gör. İstanbul Medeniyet Üniversitesi. E-posta: hatice.sandikci@medeniyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5972-149X, İstanbul/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 08.11.2024
Makalenin kabul tarihi: 15.03.2025

Submission Date: 08 November 2024
Approval Date: 15 March 2025

Giriş

Ölüm, canlı doğasının ayrılmaz bir parçası olması sebebiyle filozofların gündeminin temel meselelerinden biri olmayı sürdürmüştür. Ölümün mahiyetine ve ölüm sonrasına dair soruların cevapsız kalması, felsefe tarihinde farklı ölüm tasavvurlarının ortaya konmasına zemin hazırlamıştır. Ölüm, kimi düşünürlerin sisteminde hayatı anlamlı yaşamının aslı gerekçesi olarak konumlanırken kimileriye benim ve ötekinin ölümü karşısındaki insan tutumlarını felsefesine konu etmiştir. Hermeneutik gelenekte ölüm, Heidegger tarafından *Varlık ve Zaman*'da Dasein'in varlığının ufku olarak belirlenerek etraflica ele alınmıştır. Alman düşünürün ölümü sisteminde kritik bir noktaya yerleştirmesi fenomenoloji araştırmalarında, ölüm temasının daha çok Heidegger düşüncesi bağlamında inceleme konusu yapılmasına sebep olmuştur. Heidegger'in pek çok konuda takip ettiğı Husserl'in ölüme dair görüşleri ise yakın zamana kadar akademik ilgi konusu olmamıştır. Husserl uzmanları bile Husserl'in ölüme dair görüşlerinden ancak son on beş yıl içinde, özellikle de ilgili Husserl el yazmalarının yayınlanmasının akabinde haberdar olmuştur.²

428

Son derece titiz ve fenomenlerin bilgisi hakkında mutlaka kesinlik talep eden bir filozof olarak Husserl'in kesinlik talebini karşılaması mümkün olmayan ölüm hakkında konuşmaması beklenebilirdi. Buna karşın Husserl ölümün kurulabileceğini (Alm. *Konstitution*) iddia etmiş ve C-el yazmalarında da "Zamanın Kökeni" (Alm. *Ursprung der Zeit*) başlığı altında, zamanla bağlantılı bir şekilde ölümü ele almıştır.

Bu makalede, Husserl'in ilgili açıklamalarından hareketle onun ölüm fenomenolojisi konu edilmektedir. Husserl fenomenolojisinde ölümü düşünmek, iç içe geçmiş farklı aporalarla yüzleşmeyi gerektirir. İlk olarak, ölümün bir fenomen olarak verilisi meselesi gündeme gelmektedir. Ölümün, deneyimleyen ile deneyimlenen arasındaki bilinç bağıını koparan bir şey olarak var olması, onun verilisini problemli hale getirmektedir. Zira ölüm, Husserl'in dönmemizi istediğı "şeylerin bizzat kendisi" kategorisine giremediğı gibi onun bilginin temeli olarak sunduğı birinci şahıs perspektifinden de kaçır. Yine ölüm, Husserl'in bilinci konumlandığı mutlak pozisyon için de bir tehdit konumundadır. Doğrudan verilenlerle fenomenolojisini sınırlayan Husserl'in ölümü nasıl fenomenleştirdiğı, makalenin ilk bölümünde ele alınacak ve ölümün

² Gábor Toronyai, "On the Personal, Intersubjective, and Metaphysical Senses of Death: An Inquiry into Edmund Husserl's Transcendental Phenomenological Approach to Death," *Husserl Stud* 40, (2024): 2-3.

“sınır fenomen” olma gerekçesi izah edilecektir. Alman düşünürün son dönemdeki yazılarında transandantal egonun ölümsüzlüğünden bahsetmesi onun sistemi içinde ölüm temasının araştırılmasına sebep olmuştur. Onun transandantal egonun ölümsüzlüğünü vurgulayarak ölümü konstitütif bir açıklamaya entegre etmesi, transandantal özneliliğin sınır fenomenleri de kapsayacak bir şekilde genişletilmesine yönelik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Ne var ki bu hamle de pek çok soruyu beraberinde getirmiştir. Özellikle insan için ölüm kaçınılmazken transandantal egonun ölümsüz olarak düşünülmesi Husserl düşüncesini ölümü açıklama noktasında çıkmaza sokmaktadır. Makalenin ikinci bölümünde de Husserl’in ölümü sınır olmaktan çıkarmaya yönelik hamlesi ve onun ortaya çıkardığı sorunlar irdelenecektir. Böylece Husserl düşüncesinin, ölümü “sınır fenomen” olarak ele alsada transandantal düzlemde kurucu bir pozisyona koymaya çalışsa da aslında hep belli sınırlara/sınırlılıklara takıldığı açığa çıkarılacaktır. Çalışma, fenomenolojik yöntemin betimleyebileceklerinin sınırını göstermesi açısından önemlidir.

1. Sınır Olarak Ölüm

a) Fenomenolojik Yöntemin Sınırı Olarak Ölüm

Fenomenolojik yöntemi şekillendiren, Husserl’in “*Zurück zu den Sachen selbst!*” çağrısıdır. Bu çağrının zemininde bilimler krizini aşip kesin bir bilim olarak felsefeyi inşa etme ve bu şekilde bilimlere sağlam bir zemine oturtma hedefi vardır. Aranılan kesinliğin tahakkuk etmesi, “tüm ilkelerin ilkesi” doğrultusunda, deneyimde sunulanı kabul edip bunun ötesinde yer alanları askıya almayı gerektirmektedir. Bu gereklilik, fenomenolojinin betimleyebileceği alanı sınırlandırmaktadır. Fenomenoloji tarihi düşünüldüğünde bu sınırın mutlak ve değişmez bir sınır olduğunu söylemek mümkün değildir. Önceden varsayılan bir verilmişlik anlayışı ve belirlenmiş bir metodolojik yaklaşım bu sınırı şekillendirir.³ Husserl fenomenolojisi söz konusu olduğunda, ana temaların dışında kalan; yönelimsel bilinç ve onun noetik-noematik yapısının verilişinden kaçan bir kavram olarak ölüm, bu anlamda sınırda bir fenomendir. Husserl, 1930’lardaki el yazmalarında ölümün sınır

³ Anthony J. Steinbock, “Evidence in the Phenomenology of Religious Experience,” içinde *The Oxford Handbook of Contemporary Phenomenology*, ed. Dan Zahavi, UK: Oxford University Press, 2012, 742.

fenomen (Alm. *Limesphänomene*) olduğunu ifade etmiştir.⁴ Ölümü, fenomenoloji içinde sınırdan tutan, hakkındaki veri eksikliğidir. Ölüm gerçekleştiğinde, bilincin zamansal akışının kesintiye uğraması, deneyimi ve dolayısıyla verilmişliği engeller.

Ölümün Husserl fenomenolojisinde sınır fenomen olarak belirlenmesi, fenomenolojik yöntemde bilincin konumlandırılmasıyla yakından irtibatlıdır. Fenomenolojik yöntemin birincil kuralı olan “şeylerin kendilerine dönmek” mottosundaki “şeyler” bilince verilmiş olan şeylerdir. Fenomenoloji, bilince verilmiş olanı göstermeye ve onu aydınlatmaya çalışır.⁵ Husserl’in temel gayesi de doğalcılığa ve psikolojizme düşmeden aşkın şeylerin zorunlu olarak bilince bağlı olduğunu göstermektir.⁶ Husserl’e göre şeylerin kendisini sunduğu bilincin birliğini kuran ise zamansallaşmadır. Şeyler zamansallaşma hareketi içinde bilinç tarafından kurulur ve anlamlı bir şekilde deneyimlenirler.⁷ Husserl’e göre bilince apaçık olarak verilenler ancak onun kendi zamansal akışı içerisinde bulunanlardır.⁸ Ölüm ise içsel zamanı sonlandırmasıyla bu akışı bir anda keserek şeylerin bilince sunumunu durdurur. Akışın kopması ölümü fenomenoloji için sınır haline getirir.⁹ Derrida’nın da dikkat çektiği gibi ölümü, fenomenoloji için aporetik bir deneyim haline getirip sınır fenomen olarak konumlandıran onun Husserl bilincinin *Gegenstand*’ı (nesnesi) olamamasıdır.¹⁰ Dolayısıyla ölümün aporiası, onun erişilemez olmasıdır. Ölüm hep başkasının ölümü üzerinden verilir, yani verilisi her zaman dolayımıdır.¹¹

⁴ Christian Sternal, “On the Verge of Subjectivity: Phenomenologies of Death,” içinde *The Subject(s) of Phenomenology*, ed. Iulian Apostolescu, Switzerland: Springer, 232.

⁵ Jozef Maria Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, Ankara: FOL Yayınları, 2020, 158-159.

⁶ Zeynep Direk, *Çağdaş Kıta Felsefesi*, Ankara: FOL Yayınları, 2021, 49.

⁷ Direk, *Çağdaş Kıta Felsefesi*, 47-48.

⁸ Sanem Yazıcıoğlu, *Husserl Fenomenolojisinde Zaman Algı Bellek*, Ankara: Fol Yayınları, 2022, 122.

⁹ Husserl’e göre doğum da aynı gerekçelerle fenomenolojik yöntem açısından sınır kavramıdır. Doğum anında bilinç, herhangi bir geçmişe sahip olmadığından beklentiye de sahip olamaz. Bu şekilde deneyimin asgari şartlarının henüz oluşmamış olması, doğumu fenomenolojik yöntem açısından sınır fenomen yapar. Bk. James Mesch, “Birth, Death, and Sleep: Limit Problems and the Paradox of Phenomenology,” içinde *The Existential Husserl: A Collection of Critical Essays*, ed. Marco Cavallaro, George Hefernan, Springer, 2022, 168.

¹⁰ Jari Kauppinen, “Death as a Limit of Phenomenology,” içinde *The Origins of Life Analecta Husserliana* 66, ed. Anna Terasa Tymieniecka, Springer Science Business Media, 335.

¹¹ François Raffoul, “Derrida and the Ethics of the Im-possible,” *Research in Phenomenology, Democracy and the Idea of Citizenship* 38, no 2 (2008): 280.

b) Ölümü Kurmaya Çalışmak: Ötekinin Ölümü

Doğum ve ölüm gibi doğrudan verilmeyen kavramların, “özü görünür kılan bilincin bilimi” olan fenomenolojide konu edilmemesi beklenirdi. Ne var ki Husserl, doğrudan verilmese de ölümün kurulabileceğini¹² iddia etmektedir. Deneyimleyen özne ile deneyimlenen nesnenin irtibatını kesen ölüm, Husserl’e göre dolaylı olarak yani ötekinin ölümü üzerinden kurulabilir. Ötekinin ölümüne şahit olma deneyimi, insanda ölümü kurar. “Benim için dünyevi bir olay olarak ölümüm, ancak başkalarının ölümünü deneyimledikten sonra kurulabilir.”¹³ Bilincimin eşlik etmediği doğumumun bilgisine, bana benzeyenlerin doğumu üzerinden ulaşabildiğim gibi ölümlülüğümün farkına varmam da ötekinin ölümüne şahit olmamla gerçekleşir. Bu durumda, Husserl’in ölümün verilisi noktasında öznelerarası düzleme başvurduğunu söyleyebiliriz.

Ölümün başkasının tecrübesi üzerinden verilmesi, Husserl fenomenolojisinde böyle bir kurma imkanının olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Öteki ve deneyimlerinin egonun dünyasına aşına kılınması noktasında Husserl’in öznelerarasılık kavramıyla birlikte kullandığı empati (*Alm. Einfühlung*) kavramı akla gelebilir. “Bir başkasını deneyimleme”¹⁴ olarak kısaca açıklayabileceğimiz empati, Husserl fenomenolojisinin kilit kavramlarından olan öznelerarasılık ile yakından irtibatlıdır. Husserl, fenomenolojinin kesin bilim olma gayesinin önünde bir tehdit olarak duran solipsizm iddialarını öznelerarasılık kavramıyla aşmaya çalışmıştır.¹⁵ Husserl’e göre, transandantal olarak indirgenmiş saf bilinçli yaşamın sınırları dahilinde dünya, öznelerarası bir dünya olarak, nesneleri bakımından herkes için erişilebilirdir.¹⁶ Bu durum, nesnel dünyanın transandantal teorisinin kurulabilmesine imkân sağlar.¹⁷ Bu imkânı sunan ise empatidir. Husserl’e göre empati, insanın öznelerarası nesnelliğinin kurulmasını sağlar, çünkü bu şekilde fiziksel beden, doğal-bilimsel bir nesne haline gelir. Husserl’in anladığı şekliyle

¹² Fenomenolojik literatürün temel kavramlarından olan “kurma” ile kastedilen, şeylerin bilince kendilerini göstermelerini gerçekleştiren süreçtir. Bk. Direk, *Çağdaş Kıta Felsefesi*, 46.

¹³ Edmund Husserl, *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, Vol. Hua XLII, ed. Rochus Sowa, Thomas Vongehr, New York: Springer, 2014, 3.

¹⁴ Edmund Husserl, *Cartesian Meditations*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1991, 146.

¹⁵ Ancak öznelerarasılıkla Husserl’in solipsizmden ne kadar kaçabildiği meselesi tartışmalıdır. Dan Zahavi’ye göre Husserl bu noktada başarılı olamamıştır. Bk. Dan Zahavi, *Husserl’in Fenomenolojisi*, İstanbul: Say Yayınları, 2018, 194.

¹⁶ Husserl, *Cartesian Meditations*, 91

¹⁷ Husserl, *Cartesian Meditations*, 92.

empati, benim bedenimin öteki bedeni tanınması için onunla girdiği doğrudan algısal bir ilişkidir.¹⁸

Fenomenolojik kurma ilkesine göre, şeyin ne olduğunu belirleyen esas anlam verici özne olduğu için öteki bedeni kuran da kendi bedenimi kavrayışımdır. Öteki bedenin benim için ötekinin bedeni olarak var olabilmesi ancak bana özden verilmiş olan kendi bedenimin örneklik etmesiyle mümkündür. Burada gerçekleşen algı nesneme kendi bedenimden hareketle “beden” anlamını aktarmaktır (Alm. *Sinnesübertragung*). Ötekinin bedenine dair bu algım kendi beden algım aracılığıyla olması bakımından “benzerliğe dayanan bir *apperzeption*dur”.¹⁹ Husserl’in *Ideen III*’te bu algılamayı, “yorumlamaya dayanan bir kavrama” olarak nitelemesi de algılamının bu dolayımlılığını izah etmektedir.²⁰

432

Ötekinin bedenin algılanması sadece bedenin algılanmasından ibaret değildir. Bilakis Husserl düşüncesinde, ötekinin bedeninin kurulumu, öteki benim kurulumu için bir “sıçrama tahtası” işlevi görür. Ötekinin bedeni, bir beden olarak ötekinin beni ile bir aradadır. Dolayısıyla başka beni temellendiren de benim başka bedeni kuruyor olmamdır.²¹ Bu durumda Husserl’e göre *Einfühlung* da “Başkasının bedenini algılamam ve bu bedene, bu bedende var diye kabul ettiğim başka bilinci yerleştirmem” anlamına gelmektedir.²² Empatideki bu yerleştirme, şu şekilde bir akıl yürütme ile yapılır: Başka bedenin yerinde kendi bedenim olsaydı yani burada değil de orada olsaydım tüm algım “oradalık” perspektifi ile gerçekleşecekti. Şimdi benim için “orada” olan beden, benim için “buradaki” bedenim olacaktı. Bu akıl yürütme bir varsayımlar silsilesini değil egonun imkanını ortaya koymaktadır.²³ Böylece, başkasını sadece benimki gibi yaşayan bir beden olarak değil aynı zamanda bir alter ego olarak, bir bilinç olarak kurma imkânı elde etmiş olurum.²⁴

¹⁸ Dermot Moran, “Intercorporeality and Intersubjectivity: A Phenomenological Exploration of Embodiment,” içinde *Embodiment, Enaction and Culture*, ed. Christoph Durt, Thomas Fuchs, Christian Tewes USA: The MIT Press. 2017, 32.

¹⁹ Nermi Uygur, *Edmund Husserl’de Başkasının Beni Sorunu: Transzendental Fenomenoloji ile Transzendental Felsefenin Özüne Giriş*, İstanbul: YKY, 1998, 132-134.

²⁰ Uygur, *Başkasının Beni Sorunu*, 138.

²¹ Uygur, *Başkasının Beni Sorunu*, 140-141.

²² Uygur, *Başkasının Beni Sorunu*, 142.

²³ Uygur, *Başkasının Beni Sorunu*, 145-146.

²⁴ Direk, *Çağdaş Fransız Felsefesi*, 52.

Bu noktada sorulması gereken, empatinin ötekinin deneyimini doğrudan mı yoksa dolayimli bir şekilde mi vereceğidir. Dan Zahavi'ye göre, Husserl bazı yerlerde empatinin, empati kuran egonun, ötekinin bilincini deneyimlemesini sağlayan farklı ve doğrudan bir tür ampirik deneyim olduğunu yazmış olsa da²⁵ aynı zamanda o, bir başkasının psikik yaşamının en mükemmel algısının bile öz-algının özgünlüğünden yoksun olduğunda ısrar eder. Bu durum, empati kurulan deneyimin, kendisini bize orijinal mevcudiyeti içinde veremediğini göstermektedir.²⁶ Bu bağlamda Derrida, Husserl düşüncesinde ötekine karşı yönelimselliğin indirgenemez ve dolayimli olduğunun altını çizmektedir. Zira, ötekinin deneyiminin birinci tekil şahıs deneyimi gibi kabul edilmesi, ben ve öteki arasındaki farkı ortadan kaldırmakta; ötekini, öteki olmaktan çıkarmaktadır. Dolayısıyla hiçbir şahitlik, bana ötekinin deneyimini, kendi perspektifinden, kendisi tarafından yaşanmış haliyle veremez.²⁷

Başkasının acısını empati yoluyla anlamamız, o acının bizzat öznel yaşantısını edinmemiz anlamına gelmediği gibi, başkasının ölümüne şahit olmak da ölümü öznel olarak deneyimlememizi sağlamaz. Ölümde anlam aktarımının mümkün olması için bireyin kendi ölümüyle ilgili bir bilinç yaşantısına sahip olması gerekir ki bu, fenomenolojik anlamda imkânsızdır. Dolayısıyla, Husserlci empati anlayışının ölüm fenomenine uygulanabilirliği tartışmalıdır. Husserl'in özneler arası dünyanın mümkünlüğünü kuran empati mekanizması, doğrudan bir yaşantının olmadığı ölüm gibi mutlak bir sınır fenomeni karşısında eksik kalmaktadır. Bu sebeple, ötekinin ölümünü deneyimleme değil, ancak onun ölümüne şahit olma anlamında bir empati kurulabileceğini söylemek mümkündür. Yine de bu empati, ötekinin ölümünü olduğu gibi hissetmekten çok, onun ölümüne dair kendi bilincimizde oluşan bir anlamlandırma sürecidir. Yani, ötekinin ölümü üzerinden kendi ölümlülüğümüzü düşünmeye başlarız; fakat bu, ölüme dair bir doğrudan deneyim oluşturmaz. Bu açıdan Zahavi'nin vurguladığı gibi, ötekinin ölümünü anlamamız ile onu deneyimlememiz arasında kapanmaz bir fark bulunmaktadır.²⁸

Esasında, Husserl de ötekinin deneyiminin "ben" in deneyimi gibi olmadığını açıkça ifade etmektedir.²⁹ Bu durumda empati, ötekinin tecrübesiyle

²⁵ Dan Zahavi, *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*, Oxford: Oxford University Press, 2014, 127.

²⁶ Zahavi, *Self and Other*, 129.

²⁷ Jacques Derrida, "Şiddet ve Metafizik: Emmanuel Levinas'ın Düşüncesi Üzerine Deneme," içinde *Yazı ve Fark*, çeviren. P. Burcu Yalın, İstanbul: Metis Yayınları, 2020, 166.

²⁸ Zahavi, *Self and Other*, 126.

²⁹ Husserl, *Cartesian Meditations*, 149.

olan sınır varlığını muhafaza etmekte ve bu veriliş dolayımı kalmaktadır. Buradan hareketle, “ölüm” fenomenine ötekinin ölümü üzerinden bir aşinalık kazanılsa da ölümün doğrudan verilen başka herhangi bir fenomen gibi bize verildiğini söyleyemeyiz. Dolayısıyla ölüm, Husserl fenomenolojisinde öznelerarası düzeyde de sınırdan kalmaya devam eder.

Ötekinin deneyiminin benin deneyimiyle aynı verilmişliği sunmadığı bir noktada, ölüm fenomenine her insanın ölümden önce kesinlikle tecrübe ettiği uyku fenomeni üzerinden ulaşılabılır mı? Zira bilincin ölümü de esasında, her gece uykuda yaşadığımız bilinç kaybıyla aynı türde bir olaydır. Ancak tam da ölüme benzemesi sebebiyle uyku da ölüm fenomenini doğrudan verme ve onu temsil etme noktasında yetersizdir. Nitekim uyku tecrübesine baktığımızda uykuya geçiş deneyiminin de asla bilince verilmediğini fark ederiz. Uyumaya çalışırken aklımızdan geçenleri hatırlayabiliriz, uykudayken gördüğümüz rüyayı hatırlayabiliriz. Ancak uykuya geçiş deneyimi yoktur. Uyanık bilinç ile rüya arasında kocaman bir boşluk yer alır. Hiçbir zaman bilincimizi kaybettiğimiz bilincinde olmayız, çünkü bu bilinçsizliğin bilincini gerektirir ki bu da çelişkilidir.³⁰ Dolayısıyla uyku da fenomenoloji için sınır bir tecrübe olarak kalır. Buna ilaveten Husserl'in de altını çizdiği üzere ölüm uyku değildir; gerçekleştiği anda, tüm dünyevi varoluşum, bedenselliğim sona erer. Artık ne olduğuma ne deneyimlediğime, düşündüğüme, tasarladığıma, gelecek için planladığıma dair bir anıya sahip olamam.³¹

Ölümün, bilinç akışını kesintiye uğratması yani bilincin içi ve dışını, özneliliği kuran alan ile onun dışını sınırlandırıyor olması, Husserlci mutlak bilinç anlayışını tehlikeye sokmaktadır. Öteki üzerinden verilen dolaylı ölüm anlayışı bu tehlikeyi bertaraf etmeye yetmemiştir. Husserl'in genetik fenomenolojiyle transandantal egonun ölümsüzlüğünü vurgulaması ve ölümü konstitütif bir açıklamaya entegre etmesi bu tehdidi bertaraf etmeye yönelik bir hamle olarak okunabilir.³²

³⁰Colin McGinn, “Phenomenology of Death.” Erişim Tarihi: 7.11.2024. https://www.colinmcginn.net/phenomenology-of-death/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=phenomenology-of-death

³¹ Husserl, *Die C-Manuskripte*, 103.

³² María Celeste Vecino, “Phenomenology of death: Subjectivity and Nature in Husserl's Genetic Phenomenology,” Doktora Tezi, Leiden Üniversitesi, 2021.

2. Kurucu Olarak Ölüm

Husserl düşüncesinde, sınır fenomenleri yeniden konumlandırmanın onun statik fenomenolojiden genetik metodolojiye geçişi olduğunu söyleyebiliriz. 1920 sonrasında Husserl'in fenomenolojisi ağırlıklı olarak genetik fenomenoloji olarak kurulmuştur.³³ Onun ilk dönem çalışmalarını karakterize eden statik fenomenoloji, şimdiki zamanda nesnel bir kutba bakan saf bir egoyu göz önünde bulundurarak yapıları ve özleri analiz ederken, genetik fenomenoloji, bu egonun zamansal oluşumunu ve deneyimlerini sorgular. İkisinin arasındaki fark kuruluşların farklılaşmasıdır. Statik fenomenoloji, şeylerin kendi verildiği koşullar içerisinde tamamlanmış bir içerik olarak algılanıp kuruluşunu yaparken genetik fenomenolojide araştırma alanı sadece içeriğin kazanılmasıyla sınırlı değildir. Genetik fenomenolojide hem farklı içeriklerin genel yapıları hem de bu içeriklerin birbiriyle ilişkileri içerisindeki değişimleri ve bilinç içeriklerinin değişen yapısı incelenir.³⁴ Genetik analizler, egolojinin ötesine geçerek öznelerarası bir biçimde içerilen transandantal egonun anlaşılmasına imkân sağlar.³⁵

435

Transandantal egonun anlaşılması ise ölümü konumlandırma noktasında önem kazanmaktadır. Fenomenolojik düşüncede ego, ikili tarzda var olur. Bu ikili var oluş onun iki ayrı varlık olması anlamında değil iki şekilde ele alınmasından kaynaklanır. Ampirik ego, benliğin yer kaplayan, fiziksel ve psişik özelliklere sahip dünyanın bir parçası şeklinde ele alınmasıyken, transandantal ego benliğin, dünyanın ve içindeki her şeyin kendini gösterdiği ifşa merkezi, hakikatin temsilcisi, dünyanın algısal ve bilişsel sahibi olarak ele alınmasıdır.³⁶ Husserl düşüncesinde, transandantal bir indirgeme ile ulaşılan transandantal ego hem dünyayı hem de kendisini kuran olarak konumlanır.³⁷ Egonun bu işlevi, onu bir imkanlar çokluğu olarak sunar. Bunun sebebi, başkasının kurulumunun imkân olarak her zaman egoda mevcut olmasıdır.³⁸ İmkanlar çokluğu olarak mevcut olan ego Husserl'e göre ölümsüzdür.³⁹

³³ Yazıcıoğlu, *Husserl Fenomenolojisinde Zaman Algı Bellek*, 207.

³⁴ Yazıcıoğlu, *Husserl Fenomenolojisinde Zaman Algı Bellek*, 210-211.

³⁵ María Celeste Vecino, "Leib and Death: a Study on the Life of the Transcendental Ego in Husserl's Late Phenomenology," Workshop Internacional Husserl Hermenéutico/Heidegger Trascendental, Universidad Diego Portales, Junio, 2017.

³⁶ Robert Sokolowski, *Introduction to Phenomenology*, USA: Cambridge University Press, 1999, 112-113.

³⁷ Husserl, *Cartesian Meditations*, 66-67.

³⁸ Husserl, *Cartesian Meditations*, 84-85.

³⁹ Edmund Husserl, *Analyses of Passive and Active Synthesis: Lectures on Transcendental Logic*, çeviren. Anthony Steinbock, The Netherlands: Kluwer Academic, 2001, 467.

Transandantal egonun ölümsüzlüğü, onun zamansal varlıkları olduğu gibi zamanı da kuran olmasından kaynaklanır. Bu kurmanın sebebi, egonun yaşayan şimdiye indirgeme faaliyetidir. Yaşayan şimdi (Alm. *lebendige Gegenwart*), bilincin son seviyesi ve zamansallığın orijinal kaynağıdır.⁴⁰ Akış halindeki yaşayan şimdi zamansal olmayan bir kurucu faaliyete atıfta bulunur. Bu, zamansal olanın zamansal olan tarafından oluşturulmasına yönelik bir girişimdir. Akan canlı şimdiki zaman kavranamaz çünkü fenomenal değildir, fenomen öncesi bir şeydir. En derin düzeyde, mutlak yaşayan şimdiki zaman bir atom, bir nokta değildir; geçerlilik anlamında her şeyi, hatta tüm dünyayı kapsar.⁴¹ Bir başlangıcı ya da sonu olamaz, ebedidir. Çünkü somut bir şimdi olarak değil, her somut şimdinin kaynağı olarak sürekli olarak gerçekleşmektedir.

436

Yaşayan şimdi, birbirinden ayrılmayan üç temporal evreden oluşur: Birincil izlenimler, retansiyon ve protansiyon. Bu üçlü arasındaki ilişki bir doğru üstündeki noktaların ilişkisine benzetilebilir. Doğru üzerindeki herhangi bir nokta, sağ ve solundaki komşu iki noktaya işaret ettiği gibi daha uzak komşularıyla da bu yakındaki komşu noktalar aracılığıyla ilişkili olacaktır. Bu şekilde bir nokta ayrı bir birim olmayacak, tabiri caizse bir sonraki noktaya ve onun aracılığıyla da hat üzerindeki diğer tüm noktalara işaret edecektir.⁴² Bunun gibi, yaşanan her an, potansiyel olarak sonsuz dizilerin her biri, diğer tüm zincirlenmiş dizileri kapsayan bir akış haline gelir. Yaşayan, içkin geçmiş, her yeni şimdinin bir hatırlama eyleminin ilk noktası ve hatırlanan bir dizinin son noktası olmak durumundadır. Aynı durum, gelecek için de söz konusudur. Şimdi noktası, tam geçmişe dönüşürken aynı zamanda ileriye dönük bir beklentiye yönelir. Böylece, sonsuza dek yinelenen bir öngörülen diziye katılır. Geçmiş bir şimdi, yeni bir şimdi ile değiştirilir.⁴³ Bu şekilde her deneyimsel an, zorunlu olarak gelecek bir ana açılmayı içeriyorsa, o zaman yaşamın herhangi bir son anını, bu akışı durduracak ve gelecekteki açılışı da kapatacak bir anı deneyimlemek mümkün gözükmemektedir.⁴⁴ Husserl'e göre, netice itibarıyla bu durum transandantal egonun kendisini zamanın dışına çıkarır ve

⁴⁰ *Hua* Mat VIII, 4.

⁴¹ Janet Donohoe, *Husserl on Ethics and Intersubjectivity: From Static and Genetic Phenomenology*, NY: Humanity Books, 2004, 58.

⁴² Sokolowski, *Introduction to Phenomenology*, 136-138.

⁴³ Mensch, "Birth, Death, and Sleep," 170-171.

⁴⁴ Sara Heinämaa, "The Many Senses of Death: Phenomenological Insights into Human Mortality," *COLLeGIUM: Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences* 19, (2015):108.

ölümsüzleştirir.⁴⁵ Bu noktada dikkat edilmesi gereken, transandantal egonun ölümsüz olduğunu söylemenin ruhun ölümsüz olduğunu söylemek olmadığıdır. Husserl açıkça bedeninin ruhunun ölümsüz olmadığını vurgulamaktadır.⁴⁶ Ölümsüz olan zamansal kurmada etkili olan transandantal egodur. Zamansallaşma, var olanların zamansal kiplikleri içinde kuruluşudur. Eğer zamansallaştırmada transandantal ego zamansal varoluşları oluşturuyorsa, bu durumda zamansal varlıkların özellikleri ona uygulanamaz. Dolayısıyla kurulmuş ampirik egolar için geçerli olan doğum ve ölüm özellikleri, bir kategori hatası yapılmadan bu egoya uygulanamaz.⁴⁷

Kesin bilgi imkânı olarak sunulan zaman dışı transandantal ego anlayışının, statik fenomenolojinin doğum ve ölüm anlayışını değiştirip sınırları reformüle edeceği aşıkardır. Kurucu bir statik analiz, yaşayan şimdiki zamanın ötesinde meydana gelen kesintileri açıklayamazken, genetik bir analiz, uyku ve ölüm gibi deneyimlerin kurucu açıklamalarını verebilecek kabiliyettedir. Nitekim kapsamı, bu deneyimlerin anlamlı olarak deneyimlenmesine izin verecek kadar genişir.⁴⁸ Artık doğum ve ölüm, varoluşun ve düşüncenin indirgenemez sonluluğunu belirten sınırlı kavramlar olmak yerine, mutlak olana doğru düşüncenin sonsuz gücünü durmaksızın yeniden başlatacak pozisyonadadır. Bu geçiş, transandantal egonun doğumdan ve ölümden uzak olmasıyla sağlanır. Transandantal ego olarak egonun ebedi olması, onun esasında doğmamasını gerektirir. Zira doğum, henüz olmayandan hayata, zamanın dışındaki hiçlikten zamanın içindeki bir şeye geçiş olayının adıdır. Zamanı kuran transandantal ben olduğu için egonun doğduğundan bahsedilemez. Dünyaya sadece bir insan doğabilir ancak transandantal ego doğamaz.⁴⁹ Aynı durum ölüm için de geçerlidir. Zamanın dışında kalan transandantal ego ölümsüzdür. Transandantal ego, olma sürecindeki ebedî bir varlık olduğundan ölmenin imkansızlığı, deneyimsel zamanın bu bütünlük yapısı için söz konusudur.⁵⁰

Husserl'in ilgi çekici ve merak uyandırıcı "Ben ölmez" (Alm. *Das Ich stirbt nicht*) ifadesi⁵¹ de transandantal egonun ölümsüz olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bilincin muhtemel bir sonunu kabul etmek demek onun ulaşamayacağı

⁴⁵ Hua Mat VIII.

⁴⁶ Anthony Steinbock, *Limit-Phenomena and Phenomenology in Husserl*, USA: Rowman & Littlefield International Ltd, 2017, 25.

⁴⁷ Mensch, "Birth, Death, and Sleep," 6.

⁴⁸ Steinbock, *Limit-Phenomena and Phenomenology in Husserl*, 26.

⁴⁹ Husserl, *Analyses of Passive and Active Synthesis*, 469.

⁵⁰ Husserl, *Analyses of Passive and Active Synthesis*, 471.

⁵¹ Aktaran: Sternad, "On the Verge of Subjectivity," 231.

bir alan olduğunu söylemek demektir ki bu da onun aşkın statüsüne karşı bir tehdit oluşturmak demektir.⁵² Bu tehdidi bertaraf etmek için Husserl'in hamlesi transandantal egonun ölümsüz olduğunu iddia etmektir. Husserl, ölüm temasını ele alırken temel gayesi esasında özneliliğin kendi sonluluğunu nasıl kurduğudur.⁵³ Transandantal egonun ölümsüzlüğünün vurgulanması ise bu bağlamda, ölümün konstitütif bir açıklamaya entegre edilmesini ima eder. Husserl'e göre, doğum ve ölümün, dünyanın oluşumuna izin veren kurucu olaylar yani oluşturulmuş bir dünyanın temel unsurları (Alm. *Wesensstück*) olarak sayılması gerektiği gösterilmelidir.⁵⁴ Çünkü, doğum ve ölümün yokluğu varsayıldığında dünyevi zamanın kendi deneyiminin sınırlarının ötesine nasıl uzanabildiği anlaşılmaz kalacaktır.⁵⁵

Bu bağlamda doğum ve ölümün kurucu unsurlar olmalarının anlamı, onların olmadığı bir dünyanın, gelenek olarak kavranamamasıdır. Zira onların yokluğunda, dünyevi zamanın nasıl olup da benim kendi deneyiminin sınırlarını aştığı anlaşılamaz.⁵⁶ Transandantal egonun ölümsüzlüğünün varsayılmasıyla dünya üzerinde var olan insanlar olarak bizim ölümlülüğümüze yaklaşmak kolaylaşır.⁵⁷ Kendi deneyimsel yaşamlarımızın sona ermesinin dünyanın ve yaşamın sona ermesi anlamına gelmediğinin açığa çıkması gerçeklik anlayışımızın temel bir anlam bileşeni haline gelir.⁵⁸

Ölümün kurucu konumunun izah edilmesi, ilk elde transandantal ego ile ampirik ego arasındaki kategorik farklılıkların açıklanmasını gerektirmektedir. Ampirik ego ölümlü iken transandantal egonun ölümsüz olması⁵⁹ Husserl düşüncesinde egonun bu iki boyutu arasındaki ilişkiyi girift bir hale getirmektedir. Ölüm bağlamında bu durumun bir paradoks içerdiğini Husserl'in kendisi de itiraf etmek durumunda kalmıştır:

"Yaşamaya devam edeceğime zorunlu olarak inanmalıyım. Yine de "aslında ölümümün yaklaştığını bildiğim halde buna inanmak zorunda olmam bir paradoks

⁵² Vecino, "Phenomenology of death," 28.

⁵³ Saulius Geniusas, "On Birth, Death, and Sleep in Husserl's Late Manuscripts on Time," içinde *On Time- New Contributions to the Husserlian Phenomenology of Time*, ed. Dieter Lohmar and Ichiro Yamaguchi, London: Springer, 2010, 72.

⁵⁴ *Hua XV*, 171.

⁵⁵ *Hua Mat VIII*, 436.

⁵⁶ Geniusas, "On Birth, Death, and Sleep in Husserl's Late Manuscripts on Time," 83.

⁵⁷ Toronyai, "On the Personal, Intersubjective, and Metaphysical Senses of Death," 13.

⁵⁸ Toronyai, "On the Personal, Intersubjective, and Metaphysical Senses of Death," 17.

⁵⁹ *Hua XLII*, 78.

değil mi?” diye sorar.⁶⁰ J. Mensch’in de dikkat çektiği üzere Husserl düşüncesinde bu noktada açığa çıkan paradoks insanın hem öleceğine hem de ölmeyeceğine inanmasıdır.⁶¹

İnsanın ölümlülüğüne rağmen transandantal egonun ölümsüzlüğü paradoksunun gerisinde Husserl’in “insan öznelliğinin paradoksu” diye isimlendirdiği bir aporianın olduğu düşünülebilir.⁶² Burada temel mesele, insan öznelliğinin dünyanın bir parçası iken tüm dünyayı kuruyor olmasıdır.⁶³ Aynı paradoks *Ideen I*’de şu şekilde formüle edilmiştir: “(...) *bir yandan bilincin aşkın olan her şeyin ve dolayısıyla nihayetinde tüm psikofiziksel dünyanın içinde olduğu mutlak olduğu söylenirken, diğer yandan bilincin bu dünya içinde ikincil bir gerçek olay olduğu söylenir. Bu ifadeler nasıl uzlaştırılabilir?*”⁶⁴

İnsan öznelliği paradoksunun arka planında, algıda yaşayan insan bedeni (Alm. *Leib*) ile günlük aktivitelerde nesneleştirilen insan vücudu (Alm. *Körper*) arasında klasik Husserlci düşüncede yapılan ayrım olduğunu düşünebiliriz. Bir yandan bedenlerimiz algılayan özneler olarak kendimizin veçheleridir, diğer yandan da diğer dünyevi şeyler arasında algılanan şeylerdir. Bu ikisi birbirinden ayrılamaz. Yani bedenimizle dünyada hem özne olarak hem nesne olarak var oluruz. Bu durum kendime dair birinci şahıs deneyimim mümkün kıldığı gibi üçüncü şahıs deneyimim de bu ayrımla mümkün hale gelir. Dolayısıyla tüm bedensel haller ve süreçler bu iki perspektiften ele alınabilir. Ölüm de iki farklı şekilde düşünülebilir: deneyimlememizin yapısal bir özelliği ve deneyimlenen gerçeklik olarak.⁶⁵

Husserl’in bu paradoksa yönelik çözüm önerisi transandantal ego ve ampirik ego arasında bir ayrım yaparak transandantal egonun dünyayı kuran olarak dünyaya dahil olmadığı şeklindedir.⁶⁶ Buna göre beden de epokhe ile paranteze alınarak dünyanın kurulmuş bir nesnelliği olarak görülürken kurucu öznellik için gerekli bulunmaz.⁶⁷ Bu açıklama paradoksu çözüyor gibi durmaktadır. Ne var ki *The Crisis*’de bu açıklamadan birkaç sayfa sonra Husserl’in her aşkın egonun zorunlu olarak dünyada bir insan olarak kurulması

⁶⁰ Bk. *Hua/Mat 8*, 96. Aktaran: María Celeste Vecino “The Paradox of Death and Subjectivity,” *Investigaciones Fenomenológicas* 19 (2022): 280.

⁶¹ Mensch, “Birth, Death, and Sleep, 165.

⁶² Husserl, *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*, çeviren. David Carr, Evanston: Northwestern University Press, 1970, 178.

⁶³ Husserl, *The Crisis*, 180.

⁶⁴ Aktaran: Vecino, “Phenomenology of death,” 33.

⁶⁵ Heinämaa, “The Many Senses of Death,” 102.

⁶⁶ Husserl, *The Crisis*, 183.

⁶⁷ Vecino, “The Paradox of Death And Subjectivity,” 277.

gerektiğinden bahsetmesi⁶⁸ paradoksun Husserl düşüncesi içerisinde çözülmediğini göstermektedir. Bu noktada Husserl'in aşamadığı husus, ampirik egonun izlenimleri olmadan bilincin aktive olamaması yani bilinç akışının bedene dayalı olmasıdır. Bedensel ölümle birlikte gerçekleşen algı kaybı transandantal egonun dünyada bulunmasını problemli hale getirmektedir. Zira beden ölümü, beden kanalıyla kurulan dünya algısının da ortadan kalkması demektir ki bu durumda transandantal egonun dünya düzleminde var olması düşünülemez.⁶⁹ O halde ampirik egonun izlenimleri sayesinde kurma faaliyetini gerçekleştirebilen transandantal egonun ölümsüzlüğünü ifade etmek nasıl bir bağlamla mümkün olabilir? Husserl, çözüm noktasında, ilke olarak dünyevi olmayan ve dünyevi bilgiyle erişilemeyen bir varlık tarzı ihtimalinin kurtarıcı olabileceğini ifade eder.⁷⁰ Ancak bununla neyi kastettiği açık değildir.

440

Husserl'in paradokslardan kurtulabilmek için ortaya koyduğu çözümlerde amacının-fenomenolojinin temel prensibini muhafaza edebilmek için- öznenin birinci şahıs perspektifini korumaya çalışmak olduğu düşünülebilir. Ne var ki egonun dünya ile iç içe geçmişliği problemin çözümünü zorlaştırmaktadır. Fenomenolojik yöntemde kendinde olduğu haliyle şeylerin mevcudiyetinin kabul edilmiyor olması bu iç içe geçmişliğin temel sebebi gibi durmaktadır. Husserl özneliği bölerek, fenomenolojik yöntemin esaslarını bu anlamda muhafaza edebilmiştir. Ancak Husserl'in, transandantal ego ile ampirik ego arasındaki ilişkiyi kendi sistemi içinde anlamlı ve makul bir şekilde ortaya koyduğunu söyleyemeyiz. Husserl'in bu ikisinin birbirlerinden tamamen de farklı olmadığını ifade etmesi, Alman düşünürün mevcut açıklamaları içinde bu problemi çözümsüz kılmaktadır.⁷¹

Husserl'i bu aporiadan kurtaracak hamle, egonun bir "şey" olarak değil de bir "süreç" olarak değerlendirilmesi olabilir. Bu durumda ikisi, devam eden bir sürecin ayrı iki parçası gibi düşünülebilir. Transandantal ego ve insan öznesini birleştiren şey ontik öncesinden ontikliğe doğru ilerleyen süreç anlatısı

⁶⁸ Husserl, *The Crisis*, 186. Husserl'in ilgili ifadesi şu şekildedir: "Ancak bu şekilde, ileri adımlardan oluşan temel bir sistemde, öznelerarasılık içindeki her transandantal Ben'in (dünyayı belirtilen şekilde eş-bileşen olarak) zorunlu olarak dünyada bir insan olarak oluşması gerektiği gerçeğinin nihai bir kavrayışını elde edebiliriz; Başka bir deyişle, her insan kendi içinde transandantal bir Ben taşır - ruhunun gerçek bir parçası ya da katmanı olarak değil (ki bu saçma olurdu), daha ziyade fenomenolojik öz-düşünüm yoluyla sergilendiği gibi, karşılık gelen transandantal Ben'in öz-nesneleşmesi olduğu ölçüde."

⁶⁹ Mensch, "Birth, Death, and Sleep," 175-176.

⁷⁰ *Hua* XLII, 81.

⁷¹ Vecino, "Phenomenology of death," 38.

olabilir.⁷² Bu anlatının, ölümle birlikte bedensel izlenimlerin kesilmesi buna mukabil transandantal benin ölümsüzlüğü arasındaki muğlaklığı da ortadan kaldıracabileceği de düşünülebilir.⁷³

Sonuç

Husserl metinlerinde ölüm, diğer temalara kıyaslandığında çok büyük bir alan kaplamaz.⁷⁴ Ancak bu, ölüm kavramının fenomenoloji içinde önemsiz bir konumda olduğu anlamına gelmez. Bilakis ölüm, içsel zaman gibi Husserl düşüncesinin ana temaları ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, Husserl'in ölüme dair yaptığı açıklamaların, onun düşüncesinin köşe taşlarını tamamlayıcı bir işlev gördüğü söylenebilir.

Bu makalede, Husserl'in yönteminde ölümü fenomenleştirmenin zorluklarını izah etmeye çalıştık. Bilinç akışını kesintiye uğratması ve zamansallığı tek yönlü olarak kesmesi ölümün doğrudan verilmesini engellemektedir. Bu sebeple Husserl, ölümün diğer benliklerle ilişkili olduğumuz alanda dolaylı olarak verilmesinden bahseder. Bana benzeyenin ölümü ve bedeninin çürüyüp gitmesi ölüm deneyimini bende oluşturur. Bu anlamda ötekinin ölümü ilk kurulan ölümdür. Öznelerarası deneyime atıf yapılamasaydı ölüm sadece içsel zamanın erişilemez bir sınırı olarak kalacaktı. Bununla birlikte, makalede, başkası dolayımıyla verilen bu deneyimin, fenomenolojik yöntemin talep ettiği içsel kesinliği vermediğini; kendi zamansallığı dışına çıkamayan insan için ölüm deneyiminin -Husserl düşüncesinde- "sınır" olarak kaldığını gösterdik.

Husserl fenomenolojisinde ölümün sınır fenomen olması durumu mutlak bir durum değildir. Fenomenolojinin tek bir metodolojik prosedüre sahip felsefi bir yaklaşım olmadığı ve Husserl'in de kendi düşüncesini sürekli revize eden bir düşünür olduğu göz önüne alındığında bu beklenir bir durumdur. Husserl, 1929-1934 yılları arasında kaleme aldığı ve zamansallaştırmanın son düzeyi olarak "yaşayan şimdi" ve onun Ego ile ilişkisine odaklandığı C-el yazmalarında ölüm konusunu genetik yöntemle ele alır.⁷⁵ Bu noktada transandantal egonun ölümsüzlüğü gündeme getirilir. Husserl fenomenolojisi içinde kesin bilginin

⁷² Mensch, "Birth, Death, and Sleep," 177-179.

⁷³ Mensch, "Birth, Death, and Sleep," 182.

⁷⁴ Geniusas, Husserl'in 1920'lerin sonu ile 1930 ların başlarında ölüme dair (doğum ve uyku ile birlikte) yazdıklarının 200 sayfa civarında olduğunu kaydeder. Bk. Geniusas, "On Birth, Death, and Sleep in Husserl's Late Manuscripts on Time," 71.

⁷⁵ Vecino, "Phenomenology of death," 60.

imkânı olarak sunulan transandantal egonun ölümsüz olması sistemin bütününi korumaya yönelik bir hamle olarak görülebilir. Nitekim Husserl bu şekilde bilincin mutlaklığını koruma altına almış olmaktadır. Ancak burada aşılması gereken bir problem açığa çıkmaktadır. Husserl'in ölüm anlatısına baktığımızda her zaman iç içe geçmiş olan transandantal ego ile ampirik egonun ölüm ile ayrıldığını görüyoruz. Husserl, insanın öldüğünü ama transandantal egonun ölmediğini söyler. Ancak ampirik egonun izlenimleri olmadan aktive olamayan bilincin nasıl dünyada kalabileceği hususunu açıklamaz. Sistem içinde her ikisi de eşit derecede gerekli ve ikisinin de vazgeçilmez olması⁷⁶ ölüm bağlamında transandantal felsefe içinde aporetik bir durum ortaya çıkarır. Bu aporialardan çıkış, ampirik ego ve transandantal ego arasındaki ilişkinin tutarlı bir şekilde ortaya koyulmasıyla mümkün olacaktır. Bu şekilde Husserl düşüncesinde ölümün konstitütif işlevi daha sağlam bir zeminde ifade edilebileceği gibi sistemin natüralizm tehlikesinden kaçınabilme kudreti de ortaya koyulmuş olacaktır.

442

Nihayetinde ölüm gibi fenomenlerin, fenomenolojik yöntemin sınanmasında ve sınırlarının belirlenmesinde hayatî bir işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz. Burada sınanan özellikle fenomenolojinin natüralizm karşısında savunduğu birinci şahıs perspektifidir. Bu şekilde bir sorgulamanın, yöntemin yeniden yapılandırılmasını gerektireceği aşikardır. Fenomenolojinin tarihsel seyrine baktığımızda Husserl fenomenolojisindeki dönüşüm çabaları da bu savı doğrulamaktadır. Transandantal özneliliğin bilginin temeline yerleştirilmesi anlayışının Heidegger tarafından terk edilmesi bu bağlamda keskin bir dönüşümdür. Konumuz özelinde değerlendirecek olursak, bu dönüşüm Heidegger'e ölüme çok daha farklı bir şekilde fenomenolojik olarak yaklaşma imkânı sunmuştur. Heidegger'in ölüm kuramı, insan deneyimini ve bilincini sınırlılık ve sonluluk bağlamında anlama çabasını önemli ölçüde derinleştirerek fenomenolojiyi çok etkilemiştir. Bu bağlamda fenomenoloji geleneğinin diğer büyük ismi olan Husserl'in ölüm anlayışının kıta felsefesi için farklı açılımlara imkân sunup sunamayacağı, sorulması gereken önemli bir sorudur. Böyle bir sorgulamanın zamansallık, özne, bilinç akışı, bilinç-beden ilişkisi gibi Husserl düşüncesinin köşe taşlarıyla bütüncül bir şekilde ele alınması ise elzemdir.

⁷⁶ David Carr, *The Paradox of Subjectivity: The Self in the Transcendental Tradition*, Oxford: Oxford University Press, 1999, 135.

KAYNAKÇA

- Bochenski, Jozef Maria. *Çağdaş Avrupa Felsefesi*. Ankara: FOL Yayınları, 2020.
- Carr, David. *The Paradox of Subjectivity: The Self in the Transcendental Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Derrida, Jacques. *Aporias*. United States of America: Stanford University Press, 1993.
- Derrida, Jacques. "Şiddet ve Metafizik: Emmanuel Levinas'ın Düşüncesi Üzerine Deneme." *İçinde Yazı ve Fark*, Çeviren P. Burcu Yalım, 107-207. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Direk, Zeynep. *Çağdaş Kıta Felsefesi*. Ankara: FOL Yayınları, 2021.
- Donohoe, Janet. *Husserl on Ethics and Intersubjectivity: From Static and Genetic Phenomenology*. NY: Humanity Books, 2004.
- Geniusas, Saulius. "On Birth, Death, and Sleep in Husserl's Late Manuscripts on Time." *İçinde On Time- New Contributions to the Husserlian Phenomenology of Time*, editörler Dieter Lohmar and Ichiro Yamaguchi, 71-89. London: Springer, 2010.
- Heinämaa, Sara. "The Many Senses of Death: Phenomenological Insights into Human Mortality." *COLLEGIUM: Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences* 19, (2015): 100-117.
- Husserl, Edmund. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Çeviren. David Carr. Evanston: Northwestern University Press, 1970.
- Husserl, Edmund. *Cartesian Meditations*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1991.
- Husserl, *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908-1937)*, Vol. Hua XLII. New York: Springer, 2014.
- Husserl, Edmund. *Analyses of Passive and Active Synthesis: Lectures on Transcendental Logic*. Çeviren. Anthony Steinbock, The Netherlands: Kluwer Academic, 2001.
- Husserl, Edmund. *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929-1934): Die C-Manuskripte*. Editör D. Lohmar, Berlin: Springer, 2006.

Husserl, Edmund. *Manuscript C17*, 74b. (Aktaran James Mesch, "Birth, Death, and Sleep: Limit Problems and the Paradox of Phenomenology." İçinde *The Existential Husserl: A Collection of Critical Essays*, 163-183. ed. Marco Cavallaro, George Heffernan, Switzerland: Springer, 2022.

Kauppinen, Jari. "Death as a Limit of Phenomenology: The Notion of Death from Husserl to Derrida." İçinde *The Origins of Life Analecta Husserliana*, 66, editör Anna Terasa Tymieniecka, 323-348. Springer Science Business Media.

Mesch, James. "Birth, Death, and Sleep: Limit Problems and the Paradox of Phenomenology." İçinde *The Existential Husserl: A Collection of Critical Essays*, editörler Marco Cavallaro, George Heffernan, 163-183. Switzerland: Springer, 2022.

444

Moran, Dermot. "Intercorporeality and Intersubjectivity: A phenomenological Exploration of Embodiment." İçinde *Embodiment, Enaction and Culture*, editörler C. Durt, T. Fuchs, C. Tewes, 25-46. USA: The MIT Press, 2017.

Raffoul, François. "Derrida and the Ethics of the Im-possible." *Research in Phenomenology, Democracy and the Idea of Citizenship* 38 no 2 (2008):270-290.

Sokolowski, Robert. *Introduction to Phenomenology*. USA: Cambridge University Press, 1999.

Steinbock, Anthony J. "Evidence in the Phenomenology of Religious Experience." İçinde *The Oxford Handbook of Contemporary Phenomenology*, editör Dan Zahavi, 583-606. UK: Oxford University Press, 2012.

Steinbock, Anthony J. *Limit-Phenomena and Phenomenology in Husserl*. USA: Rowman & Littlefield International Ltd, 2017.

Sternad, Christian. "On the Verge of Subjectivity: Phenomenologies of Death." İçinde *The Subject(s) of Phenomenology*, editör Iulian Apostolescu, 231-243. Switzerland: Springer, 2020.

Toronyai, Gabor. "On the Personal, Intersubjective, and Metaphysical Senses of Death: An Inquiry into Edmund Husserl's Transcendental Phenomenological Approach to Death." *Husserl Stud* 40, (2024): 67-88 <https://doi.org/10.1007/s10743-023-09339-3>.

Uygur, Nermi. *Edmund Husserl'de Başkasının Beni Sorunu: Transzendental Fenomenoloji ile Transzendental Felsefenin Özüne Giriş*. İstanbul: YKY, 1998.

Vecino, Maria Celeste. "Leib and Death: A Study on the Life of the Transcendental Ego in Husserl's Late Phenomenology." Workshop Internacional Husserl Hermenéutico/Heidegger Trascendental, Universidad Diego Portales, Junio 2017.

Vecino, Maria Celeste. "Phenomenology of death: Subjectivity and Nature in Husserl's Genetic Phenomenology." Doktora Tezi, Leiden Üniversitesi, 2021.

Vecino, Maria Celeste. "The Paradox of Death and Subjectivity." *Investigaciones Fenomenológicas* 19 (2022): 269- 287.

Yazıcıoğlu, Sanem. *Husserl Fenomenolojisiinde Zaman Algı Bellek*. Ankara: Fol Yayınları, 2022.

Zahavi, Dan. *Self & Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. 1. bs. Oxford:Oxford University Press, 2014.

Zahavi, Dan. *Husserl'in Fenomenolojisi*. İstanbul: Say Yayınları, 2018.

İnternet Kaynakları

McGinn, Colin. "Phenomenology of Death." Erişim Tarihi: 7.11.2024.
https://www.colinmcginn.net/phenomenology-of-death/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=phenomenology-of-death

İMİANSIZI DENEYİMLEMEK: HUSSERL FENOMENOLOJİSİNİN SINIRLARINDA ÖLÜMÜ
DÜŞÜNMEK

EXPERIENCING THE IMPOSSIBLE: CONTEMPLATING DEATH AT THE LIMITS OF HUSSERL'S
PHENOMENOLOGY

Sümevra Hatice SANDIKÇI